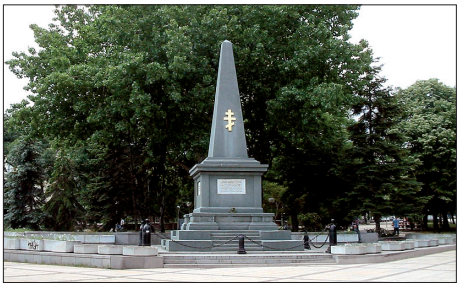
ПАМЕТНИКЪТ НА ПАДНАЛИТЕ ЧИНОВЕ ОТ 8-И ПЕХОТЕН ПРИМОРСКИ ПОЛК В СРЪБСКО-БЪЛГАРСКАТА ВОЙНА

Паметникът на падналите приморци в Сръбско-българската война се намира между сградата на Община–Варна и Археологическия музей. Обърнат е с лице на юг, неговият позлатен шестоконечен кръст първи блясва сутрин от слънчевите лъчи и вечер ги отразява последен. Това е единственият позлатен кръст във Варна. Архитектурата му е величествена и пластична, тя притежава изразителен пирамидален силует и се състои от три части. Квадратната база, изградена във формата на две високи стъпала, е предназначена за достигане на средната част, в основата на която се поставят цветя при определени поводи. Средната част на паметника стъпва върху грубо обработен камък, който отделя стъпалото от неговата база и придава по-самостоятелен смисъл на същинската част на монумента. Върху него е изграден скосен пилон, заострен пирамидално към върха. На четирите страни на кубичната част, заградени с пиластрови колони, са монтирани четири мраморни плочи с гравирани текстове, първият от които, този на лицевата страна, гласи така: ”Въздигнатъ въ паметъ на убитите чинове от 8-ий пеший приморский полкъ при участието му в сраженията противъ сърбите: 4 действующи дружини на 11-ий и 12-ий ноември 1885 година при привзимането на гр. Царибродъ и на 14-ий и 15-ий ноември при привзимането на гр. Пиротъ, а запасната му дружина въ състава на Видинския отрядъ на 14-ий и 15-ий ноември при селата Арчаръ и Гайтанци.”



ПЛОЧАТА ОТ ЛИЦЕВАТА СТРАНА НА ПАМЕТНИКА



Крал Милан

В текста на тази плоча са посочени четири дати и имената на четири селища. Първата дата, 11 ноември 1885 г., е свързана с невероятния, почти сензационен марш на 8-и пехотен Приморски полк от турската до сръбската граница. Походът започнал няколко дена преди епичната битка при Сливница на 7 ноември 1885 г., когато срещу българската армия от 12 000 души и 24 оръдия сърбите противопоставили 20 000 души и 72 оръдия. В тази битка сърбите били бити, главното им командване дало заповед за всеобщо отстъпление, а крал Милан, който обичал като Наполеон да наблюдава битките от някой баир, напуснал спешно разбитата си армия и се прибрал в Бела Паланка. Три дена след битката Приморският полк достигнал границата и четирите му дружини били придадени за усилване на авангарда на българската армия и разпределени по следния начин: 1-ва дружина под командването на майор Стоянов била придадена към централната колона, 2-ра и 3-та дружина образували лявата обходна колона под командването на началник-щаба на Източния корпус кап. Радко Димитриев, а 4-та дружина образувала резерва.



Княз Александър I Батенберг



НИЙ АЛЕКСАНДРЪ I-й

По Божията Милость и Народната Воля

Князь на България.

Манифест за мобилизация на българската армия

На 11 ноември 1885 г. рано сутринта близо до село Чорул тъмна войнишка маса, сред която се носели тихи команди, потеглила към село Чифлик Белово. Това били 2-ра и 3-та дружина на Варненския 8-и Приморски пеши полк. Те образували лявата обходна колона на полка, която трябвало да обхване десния фланг на сърбите в посока Чорул–Чифлик Белово и да отреже пътя му на отстъпление. Битката, която започнала час по-късно, била жестока и с твърде променлив резултат. Задачата била изпълнена едва по обяд – тогава 5-а, 6-а и 7-а рота изненадали във фланг 2-ри батальон от 5-и сръбски полк и от разстояние 800 крачки открили залпов огън по него. Двете дружини и трите роти образували верига във форма на лък, който бавно и необратимо се придвижвал към сръбските позиции. На мръкване, около 16,30 ч., към центъра на лъка се присъединила 9-а харманлийска дружина, последвала бурна атака и сърбите хукнали да се спасяват кой как може. Амбицирани, 11-а и 12-а дружина преследвали бягащите сърби чак до полите на Нешков връх (кота 365), където се били окопали основните части на сръбските войски.

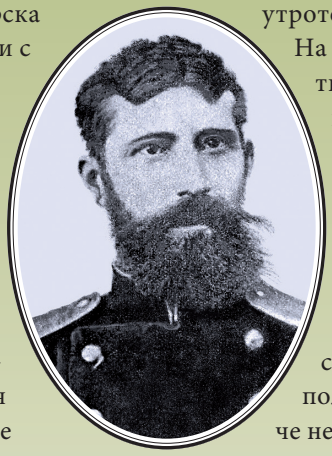
Така завършил 11 ноември 1885 г. Нощта срещу 12 ноември момчетата от варненския Приморски полк прекарали под Нешков връх, стягайки се за атака. На върха сърбите пък се стягали за контранастъпление, разполагайки на платото целия личен състав на 12-и сръбски батальон и два батальона от 11-и пехотен полк. На следващия ден до обяд на върха и под него разпределението на силите и снаряжението приключило, в 14,30 ч. прозвучал сигналът "Слушайте всички – настъпление". Започнала атаката на приморци срещу сръбския ариергард, здраво укрепен на Нешков връх. Първата атака била отбита, преди приморци да достигнат до върха. Втората била разсипана още по средата на своя устрем. Третата атака била яростна, с лъжливи ходове и непредсказуеми придвижвания в различни посоки и два часа по-късно войниците от 3-та дружина достигнали върха. В сръбските окопи наскачали първите български войници. Това били подофицерът Никола Казаков и редник Добри Мирчев, които по-късно ще бъдат наградени с военен орден за храброст лично от княз Батенберг. На платото започнала битка, която с нарастваща ярост се прехвърлила на северния склон. Там, около знаменосеца на 12-и пехотен сръбски батальон майор Катанич, се завързала битка, по време на която българите пленили знамето, после го изтървали, но пък пленили знаменосеца.



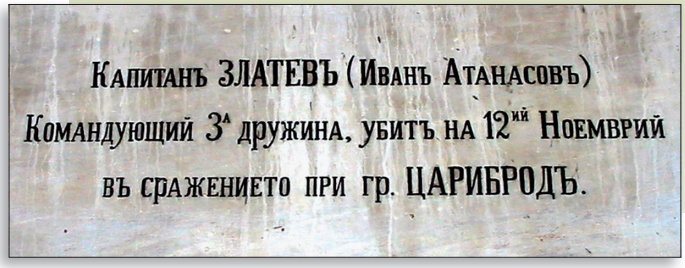
Ордените за храброст на двамата герои

ПЛОЧАТА ОТ ЗАПАДНАТА СТРАНА НА ПАМЕТНИКА

В това време горе везните на победата отново натежали в полза на противника и към върха по склона в бърз ход поели две роти от резерва, водени от командира на 3-та Приморска дружина капитан Златев. Яхнал кон и с гола сабя в ръка, точно когато окуражавал своите войници, капитан Златев бил улучен от сръбски куршум в гърдите. Бил на 27 години, имал млада жена и шестгодишно дете. Ротите на капитан Златев пристигнали точно навреме, малко след тях пристигнала 2-ра Приморска дружина, подкрепяна от плевенци и търновци. В края на деня дошла и победата. Войниците насядали около огньовете и бурно заразказвали преживяното през деня, защото друго не им оставало – още сутринта приключили с последните трохи сухар от неприкосновения запас. През нощта проливен дъжд се изсипал над победители и победени, а със светлината на утрото били преброени и убитите.



На платото на Нешков връх, на миниатюрната площ от 300 кв.м били преброени 130 убити и 140 ранени сърби, както и 14 убити български подофицери и войници и 73 ранени. В края на деня, яздейки кон, в щаба, който се намирал на близкия Остри връх, пристигнал княз Батенберг. Придружаван от свитата си, той отишъл на бойното поле и искрено развълнуван, заявил, че не познава по-славен марш от този на приморци и по-смели бойци от тях. Пожелал им нови победи. Така завършил изписаният върху мрамора 12 ноември 1885 г. Името на героичния капитан Златев варненци гравирали върху мрамора на плочата, вградена в западната страна на паметника – "Капитанъ Златевъ (Иванъ Атанасовъ) командующий 3-а дружина, убитъ на 12-ий ноември в сражение при гр. Цариброд."

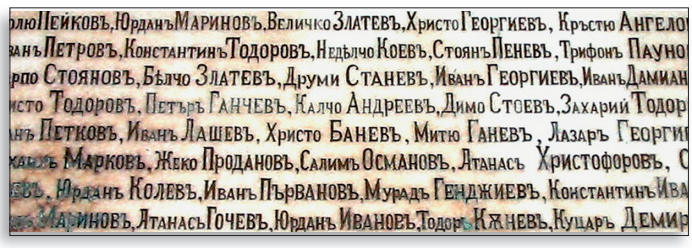



THE ILLUSTRATED
LONDON NEWS.

Още две дати стоят изписани в мрамора на лицевата плоча – едната е 14, а другата 15 ноември 1885 г. На 14 ноември в 8 ч. сутринта централната колона, формирана само от приморци под командването на подполковник Муткуров, започнала атаката на гр. Пирот. Денят преминал в няколко неуспешни атаки, а когато паднал мракът, с мощно "ура" приморците атакували отново, преодолели яростната съпротива и офанзивно достигнали другия край на града. Обзети от паника, сърбите решили да подпалят военните си складове, преди да отстъпят, и така приморци изгубили тъмнината на нощта като съюзник. Изригнали високи пламъци, ненавременният фойерверк и непрестанните взривове създали призрачна атмосфера, осветявайки с гигантски стълбове целия град. Светлините на буйните експлозии посочвали всеки приморец из кривите улици на Пирот и сърбите предприели контранастъпление. В 21,30 ч. последвала съвсем навременна заповед за отстъпление, след която различните военни части се събрали, преброили и започнали подготовка за атака на околните височини и за ново нападение на Пирот.

В 7 ч. на 15 ноември 1885 г. 1-ва и 3-та Приморска рота атакували и превзели височината Хисарлъка близо до Пирот, зает от 1-ви батальон на 15-и пехотен сръбски полк. Атаката била толкова яростна и неотразима, че половин час след нейното начало 500 души от 15-и полк отказали да се бият и преминали на българска страна. Най-стратегическата височина в околностите на Пирот паднала в ръцете на българските войски. Когато новината стигнала до сръбското командване, тогава адът слязъл на земята. Височината била светкавично заградена от 15-и сръбски полк от Градище, два батальона от 9-и сръбски полк, 1-ви пехотен полк също настъпвал откъм с. Блато. Платото на Хисарлъка, заето от приморци, закипяло от убийствен пехотен и артилерийски огън във фланг и дори в тил, без да има и едно оръдие срещу себе си. Случило се непоправимото – приморци били напълно изолирани от обоза, те свършили патроните, свършили и патроните на убитите и ранените и дали отчаян сигнал "настъпление на резерва". Тогава сръбската артилерия открила силен огън и по българските части в града. Никой не можел да влезе в града или да излезе от него и да доближи височините. Последвала заповед за отстъпление и когато българските части започнали да се измъкват някак си, след тях тръгнали два батальона от 1-ви сръбски полк, един от 7-и пехотен полк и два ескадрона от 1-ви конен полк. Адът продължил до 14 часа, когато се сформирала и настъпила дясната флангова колона, командвана от майор Гуджев, подкрепяна от останалите дружини на 8-и пехотен Приморски полк. След нова и свирепа битка привечер градът и височините около него отново били завзети.

Най-сетне паднала и нощта на 15 ноември 1885 г. Съсипаните от умора войници, които налягали кой където можел, били завладени от царствен спектакъл в тъмните небеса. Дъжд от падащи звезди се сипел цяла нощ над България и Сърбия, войниците се кръстели и вярвали, че това са душите на загиналите около Пирот. Така приключил и този ден, предопределен да бъде гравиран в мрамора за поколенията. Никой от войниците все още не знаел, че рано сутринта австрийският посланик в Белград граф Р. Кевенхюлер-Меч ще се срещне с княз Батенберг в Пирот, за да му заяви достатъчно ултимативно, че ако българската армия не спре победоносния си марш, съвсем скоро ще срещне австрийските войски. И това съвсем не била празна заплаха – два австрийски корпуса наистина очаквали заповед за атака срещу българите. Бойните действия били прекратени, месец по-късно крал Милан подписал примирието между двете страни, а два месеца по-късно бил подписан и Букурещкият мирен договор. В настъпилата тишина на мира полковите летописци прецизно попълнили тъжното "Сведение за убитите и ранените от 8-ий пехотен Приморски полк". В графата "Всичко от полка" изписали, че убитите и ранените приморци на 11 и 12 ноември при Цариброд били един офицер и 117 войници, на 14 и 15 ноември при Пирот били убити 131 войници, или общо за четири дни били убити 249 млади момчета от Варненския край. Имената на всички са изписани върху мраморните плочи на паметника портал на бул."8-и Приморски полк". Част от тях са изписани и на плочата, монтирана върху източната страна на паметника.


олюПейковъ,ЮрданъМариновъ,ВеличкоЗлатевъ,ХристоГеоргиевъ, Кръстю Ангело
анъПетровъ,КонстантинъТодоровъ,НедѣлчоКоевъ,СтоянъПеневъ,ТрифонъПауно
рпо Стояновъ,Бѣлчо Златевъ,Друми Станевъ,ИванъГеоргиевъ,ИванъДамиан
исто Тодоровъ,ПетъръГанчевъ,Калчо Андреевъ,Димо Стоевъ,Захарий Тодор
анъ Петковъ,Иванъ Лашевъ, Христо Баневъ, Митю Ганевъ, Лазаръ Георги
Марковъ,Жеко Продановъ,СалимъОсмановъ,Атанасъ Христофоровъ,
евъ, Юрданъ Колевъ,ИванъПървановъ,МурадъГенджиевъ,КонстантинъИва
Мариновъ,АтанасъГочевъ,Юрданъ Ивановъ,Тодоръ Кжневъ,Куцаръ Демир

Живите приморци от четирите дружини получили 4 златни и 68 сребърни кръста за храброст, а отличилите се офицери получили 7 ордена "За храброст", ордени "Св. Александър" и ордени "За заслуга" на военна лента. Няколко месеца след това, на път за Варна, полкът минал през София, на 3 март 1885 г. неговият командир бил приет от княза, който заповядал да бъдат дадени на полка още 32 войнишки кръста "За храброст".

Плочата върху северната страна на паметника е в памет на акцията по изграждането на самия паметник. Надписът върху нея гласи така: "И те паднаха за защита на отечеството, за увековечение тяхната памет от другарите им приморци. 1894 г."

На 10 април 1892 г. Варненският общински съвет под председателството на кмета Михаил Колони взел решение да изгради пред Катедралния храм паметник, посветен на приморците, паднали в Сръбско-българската война. По този повод офицерите, служещи в 8-и Приморски полк, учредили Фонд за постройка паметник на приморци и събрали средства за неговото изграждане. Първите вноски били дадени от офицерите и техните семейства, от спортните и просветните дружества в града, а също и от продажба на пощенски марки. Общинският съвет отпуснал 2 000 лв., които, прибавени към парите от Фонда, оформили сумата от 10 000 лв., достатъчни за започването на паметника. С обявление № 351/7 февруари 1893 г. на Щаба на полка членовете на Фонда обявили търг "за построяването в същия град един паметник от чистодялани Айтоски камъни в памят на падналите офицери от 8-ий пехотен Приморский на Нейно Царско Височество полк". Търгът бил насрочен за 7 март с.г., а заповед № 66/7.03.1893 г. определяла комисия за провеждане на търга, както и комисия за построяването на паметника с председател майор Георгиев и членове капитан Козаров и поручик Сапунаров.

ПРОЕКТАНТЪТ

Проектирането на паметника и ръководството на неговото изграждане комисията поверила на инж. Павел Каракулаков.

Павел С. Каракулаков е роден на 20 юни 1861 г. в Болград в Бесарабия, там завършил гимназиалното си образование през 1878 г. и още през август с.г. пристигнал в България. Постъпил като учител по физика и математика в Градското реално училище – Разград, а впоследствие станал и директор на реалката. Развил впечатляваща дейност – основал първото "ученолюбиво дружество", нарекъл го читалище, станал негов първи председател и веднага след това основал певчески хор, една рядко срещана за онова време културна формация.



Инж. Павел Каракулаков

На 31 октомври 1885 г. Павел Каракулаков заминал със съпругата си за Мюнхен, където на 8 август 1889 г. се дипломирал като инженер по пътища и мостове и жп мостове. В Мюнхен през 1886 г. се родил и синът му Николай. Когато през 1890 г. се прибрал в България, инж. Каракулаков заживял в Шумен, станал контролен инженер по построяването на жп линията Каспичан–Шумен, лично проектирал и ръководил строежа на моста на Теке дере. През 1893 г. починала жена му Дойчина, погребал я в Шумен. През 1894 г. проектирал първата жп гара на Шумен. За добре свършена работа и в знак на особено благоволение на 11 юни 1895 г. княз Фердинанд I го наградил с Народен орден за гражданска заслуга–IV степен и грамота, скрепена с печата на Княжеството.

В края на 1895 г. инж. Каракулаков се преместил във Варна, където няколко години преди това управата на първия варненски кмет Величко Христов възложила на полския инж. Едвин Вженовски регулационния план на града. Когато инж. Каракулаков пристигнал, работата все още не била довършена, поради което той приел да изработи нов регулационен план и нова кадастрална снимка на града. Доверието, с което го обградили варненските общинари, променили плановете му да се мести в София и в края на 1896 г. той се установил във Варна, приемайки длъжността началник на техническата служба при Варненската община. До октомври 1898 г. успял да изработи и да представи регулационния план и кадастралната снимка на града.



Част от плана на града била утвърдена през 1900 г., а останалата част – през 1905 г. Във Варна инж. Каракулаков основал техническо дружество, организирал и построил много от новите и модерни частни и обществени постройки в града, мостове, проектирал и ръководил изграждането на паметника на падналите чинове в Сръбско-българската война. От средата на 1905 г. инж. Каракулаков заживял в Пловдив, където станал окръжен инженер. Оженил се за Теодора Славейкова, вдовица на Иван Славейков, син на П. Р. Славейков. Тук, за втори път, на 14 февруари 1906 г. "в знак на особено благоволение" княз Фердинанд наградил пловдивския окръжен инженер Павел Каракулаков с Кавалерския кръст от ордена "Св. Александър".



Инж. Каракулаков със сина си Николай, 1897 г.

През октомври 1882 г. Павел Каракулаков заминал за Одеса, където записал математика в одеския Императорски новоросийски университет. През 1884 г. се прибрал в България и се оженил за Дойчина Ненова, дъщеря на Василка Ненова от Шумен и хаджи Нено от Разград. По това време осъзнал две твърде важни неща – че нуждата на България от грамотни хора е много по-голяма, отколкото си е мислил, и че това налага да се образова в още по-висока степен.

През 1907 г. инж. Каракулаков постъпил на държавна служба в Министерството на обществените сгради в София, където станал подначалник на движението и експлоатацията на държавните железници. Независимо от своята ангажираност, той успял, съвместно с инж. Г. Ботушаров, да преведе от немски и да издаде книгата "Надзор и ръководение на строенията" от Георг Толкмит – един крайно необходим наръчник в продължение на десетилетия за всеки български предприемач и нает техник. През 1908 г. неговото министерство го изпратило като делегат на България на Първия международен конгрес на пътищата, свикан по инициатива на г-н Луи Барту – министър на обществените работи на Франция. Воден от чувството си за справедливост, през 1913 г. инж. Каракулаков изразил несъгласие с партизанщината в министерството, а оттам и несъгласие със своя министър, поради което министърът го освободил от длъжността началник на отделение за строеж на мостове и шосета. Инж. Каракулаков понесъл уволнението трудно, боледувал кратко и в полунощ на 15 септември 1914 г. починал от ангина пекторис. Погребали го в Софийските централни гробища на 17 септември по обяд. В уводна статия в бр. 51 на списанието на БИАД–София редколегията написала: "С неговата преждевременна смърт отечеството ни губи един добър гражданин, семейството му – един примерен съпруг, инженерно-архитектното дружество – един деятелен член, а инженерното тяло – един достоен за подражание техник. Мир на праха му и Бог да го прости."



Паметникът на падналите офицери, унтерофицери и редници от 8-ий пехотен Приморски полк през Сръбско-българската война е открит и осветен на 25 септември 1894 г.

Както споменахме, контролът на строителството на паметника бил поверен на инж. Каракулаков и на членовете на комисията от заповед № 66 – капитан Козаров и поручик Сапунаров. Строителството продължило пет месеца. Паметникът бил построен почти по средата на кръстовището на бул. "Мария-Луиза" и бул. "Владислав" или ако прекараме една въображаема права от него надолу, ще попаднем в пространството между телефоните и кафенето в сегашния централен подлез.

Около 11 часа от Евксиноград пристигнали княз Фердинанд I, августейшата му майка и княгиня Мария-Луиза, посрещнати пред паметника от войската, от подполковниците Никифоров и Маринов – заместник-министри в Министерството на отбраната, и от министъра на просвещението Радославов, варненски зет. Плътно до своя партиен лидер застанал и кметът на града либерал-радослависта Коста Ранков и окръжният управител Тодор Пеев, който тъкмо сменил по политически причини Иван Драсов. Откъм западната страна на паметника се подредила сборната дружина на 8-и пехотен Приморски от 3 роти, всяка от по 24 реда, с полковото знаме на фланга. Присъствал и хорът на полка, ръководен от подполковник Добринов.
В 11,30 ч., след като поздравил войската, княз Фердинанд I влязъл с августейшите си съпруга и майка в павилиона, издигнат близо до паметника, където присъствали на панихида в памет на загиналите в Сръбско-българската война, последвана от молебен за здравето на Техни княжески височества и на останалите живи участници във войната.

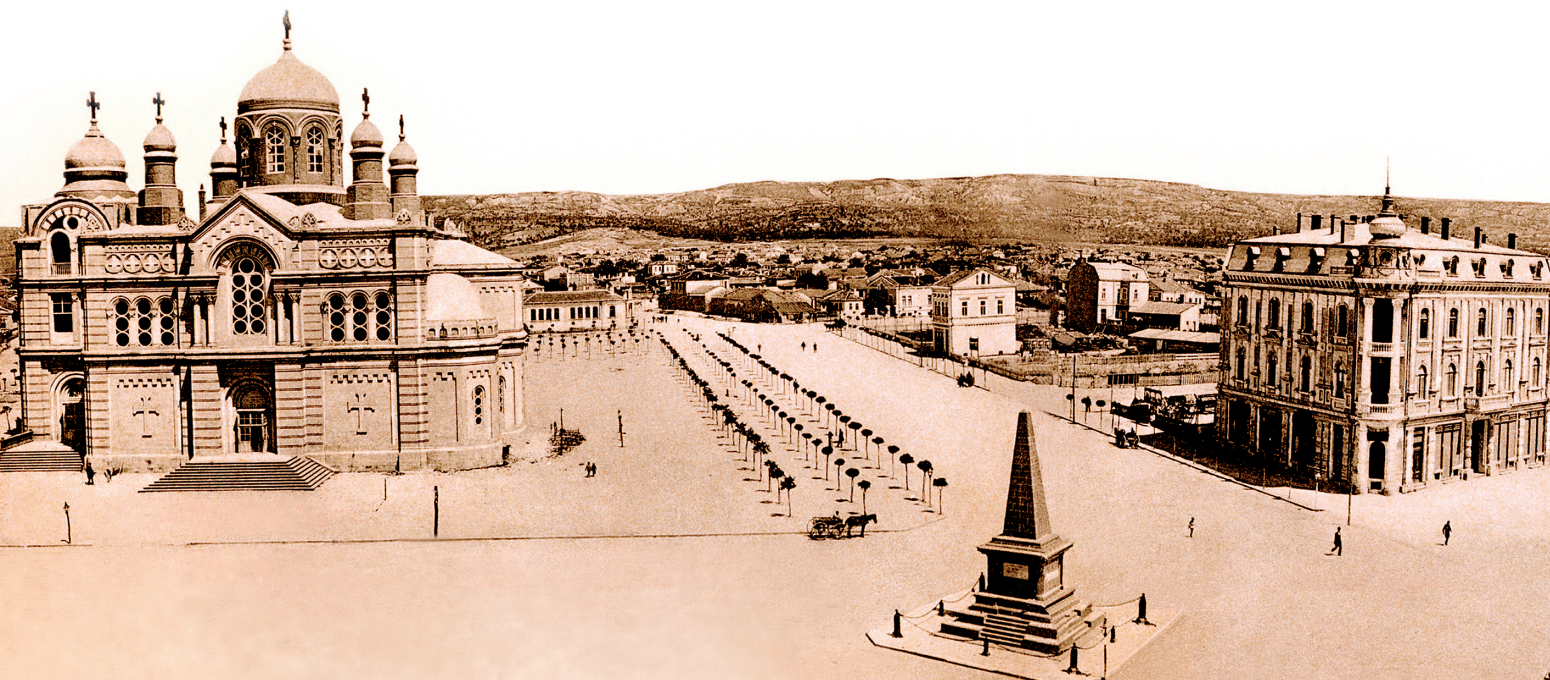
ОСВЕЩАВАНЕ И ПАНИХИДА

Панихидата отслужил митрополит Симеон в съслужение с местното духовенство, което по това време наброявало 11 свещеници. Както разказва в-к "Варненски кореняк" "...след това паметника, който беше закрит с черно платно, се откри и Н.Ц.Височество държа реч пред него, в която си реч Той описа с малко, но най-изразителни думи участието, което е взел 8-ий полк в Сръбско-българската война и обяви паметника вече открит". Княз Фердинанд обиколил паметника, прочел надписите на плочите и приел тържествения марш на войската, след което се отправил към Военния клуб.
По време на закуската на височайшите гости представили вдовицата и сирачето на капитан Иван Златев, когото споменахме по-горе и чието име е изписано на западната плоча на паметника. Разчувствани и развълнувани, височайшите дами разговаряли близо час с вдовицата на капитана и в края на разговора оповестили решението си да дарят по 1 000 лв., а князът – 2 000 лв., значи общо 4 000 лв., които да послужат "за доизкарване на паметника и като фонд за подпомагане съпругите, майките и въобще родителите на пострадалите във войната."

В деня на откриването паметникът бил без ограда и площадка около него, тъй като не достигнали средствата. На 7 октомври 1894 г. в полка постъпила дарената от княжеското семейство сума от 4 000 лева, с които около паметника била направена циментова площадка, оградена с верига, закачена на четири ъглови колони от снаряди калибър 28-и и четири междинни от калибър 20.

В този вид паметникът просъществувал до 1915 г., когато около площадката бил оформен бордюр и в четирите ъгъла насадили четири широколистни дървета. През пролетта на 1930 г. около корабната верига монтирали ограда от метална мрежа, състояща се от 7 пана за всяка страна. На върха на пилона бил поставен лавров бронзов венец, окичен с четири лампи на четирите ъгъла, свързани с ъгловия стълб южно от катедралата с проводници, проточени от върха на паметника до стълба.

През 1938 г. премахнали широколистните дървета и ги заменили с няколко кипариса от четирите страни. През 1940 г., поради увеличеното движение по двете главни улици, подходът от южната страна на паметника бил затворен и церемониите пред него се провеждали само откъм северната му страна.





През 1958 г., във връзка с построяването на централния подлез паметникът бил преместен в градинката пред Института по корабостроене. На новото му място пиластровите колони от заоблени били опростени на правоъгълни, лавровият венец от върха на пилона изчезнал, щифтовете на кръста били заварéни на лицевата му страна, което променило посоката на диагоналната му стрелка и тя вече не сочела нагоре вдясно, а нагоре вляво, тоест кръстът бил обърнат обратно.

ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ

Честванията около новото място на паметника не се провеждали до 6 септември 1992 г., когато по инициатива на Общината с цветя и церемонии, за първи път след 48-годишно прекъсване, пред паметника бил отбелязан денят на Съединението на България.
На 22 май 1992 г. с протокол № 11 Общински съвет–Варна приел решение за "възстановяване паметника на загиналите във войната 1885 г. приморци, монтиран пред НИПКИК". През пролетта на 1995 г., след обявен търг за преместване и монтаж, паметникът бил преместен в пространството между Община–Варна и Археологическия музей. С участието на специалисти камъните били номерирани, натоварени на камион и транспортирани. Кръстът бил натоварен в кабината на камиона.
След като камъните били сглобени на новото си място, паметникът бил фугиран и замазан с циментов разтвор, за да бъдат прикрити белезите по очупените камъни. Около паметника била възстановена и символната ограда от автентичните вериги и снаряди, които са го опасвали на пл. "Митрополит Симеон".

Три години по-късно замазката опадала, а фугите се пропукали и нищо не спирало водата да прониква в паметника. По инициатива на Общината през август 1999 г. целият паметник бил почистен и измазан наново с противовлажна мазилка. По същото време Дирекция "Култура" към Общината се обърнала към гражданите на Варна за финансова помощ за позлатяването на кръста на паметника, посочвайки, че във Варна няма нито един позлатен кръст. Няколко дена по-късно необходимата сума от 400 долара била предоставена на Община Варна от фирма Чакъров ООД. Дарителят получил грамота, подписана от кмета на града.

На новото си място монументът, посветен на падналите в Сръбско-българската война приморци, стана неотделима част от честванията на националните празници, главно на него отдават чест и гостуващите военни и правителствени делегации.

